

GLOBALLASHUV VA INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA BUXGALTERIYA HISOBI TIZIMINI SODDALASHTIRISH VA RAQAMLASHTIRISH YO‘LLARI

Jo‘rayeva Zebo Solijonovna¹, Majidova Diyora Zafar qizi²

¹*Toshkent amaliy fanlar universiteti, “Bank va moliya” kafedrasida assistenti Toshkent shahar Chilonzor tumani Gavxar ko‘chasi 1-uy*

²*TAFU, “Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo‘nalishi” 3-kurs talabasi*

¹*ORCID: 0009-0007-3816-7761, ¹zebojorayeva79@gmail.com*

²*diyoramajidova10@gmail.com*

Annotatsiya: Mazkur maqolada globallashuv va innovatsion iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish hamda raqamlashtirish masalalari tadqiq etilgan. An‘anaviy hisob tizimidagi kamchiliklar tahlil qilinib, zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida takomillashtirish yo‘llari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: buxgalteriya hisobi, raqamlashtirish, innovatsion iqtisodiyot, ERP tizimlari, avtomatlashtirish, moliyaviy nazorat, samaradorlik.

Аннотация: В данной статье исследуются вопросы упрощения и цифровизации системы бухгалтерского учета в условиях глобализации и инновационной экономики. Проанализированы недостатки традиционной системы учета и предложены пути её совершенствования на основе современных цифровых технологий.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, цифровизация, инновационная экономика, ERP-системы, автоматизация, финансовый контроль, эффективность.

Abstract: This article examines the issues of simplifying and digitalizing the accounting system in the context of globalization and the innovative economy. The shortcomings of the traditional accounting system are analyzed, and ways to improve it based on modern digital technologies are proposed.

Keywords: accounting, digitalization, innovative economy, ERP systems, automation, financial control, efficiency.

KIRISH

Hozirgi globallashuv sharoitida jahon iqtisodiyotida raqobatning kuchayishi, ishlab chiqarish va

xizmat ko'rsatish jarayonlarining murakkablashuvi hamda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi iqtisodiy tizimlarning barcha bo'g'inlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, korxonalarda moliyaviy boshqaruvning muhim elementi hisoblangan buxgalteriya hisobi tizimi ham tub o'zgarishlar bosqichiga kirib bormoqda.

Bugungi kunda buxgalteriya hisobi nafaqat moliyaviy natijalarni qayd etish vositasi, balki boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim axborot manbai sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bois, an'anaviy hisob yuritish usullari zamonaviy iqtisodiyot talablariga to'liq javob bera olmayapti. Qo'lda yuritiladigan yoki qisman avtomatlashtirilgan tizimlar ko'pincha ortiqcha vaqt sarfi, inson omiliga bog'liq xatoliklar va axborotning yetarli darajada tezkor bo'lmasligi bilan tavsiflanadi [1].

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida esa tezkorlik, aniqlik va shaffoflik asosiy ustuvor mezonlarga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish va raqamlashtirish zarurati yuzaga kelmoqda. Raqamlashtirish orqali moliyaviy axborotlarni qayta ishlash tezligi oshadi, ma'lumotlar bazasi markazlashtiriladi hamda real vaqt rejimida monitoring qilish imkoniyati yaratiladi [2].

So'nggi yillarda rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlari, bulutli texnologiyalar va sun'iy intellekt asosidagi yechimlar buxgalteriya hisobining samaradorligini sezilarli darajada oshirmoqda. Xususan, ERP tizimlari korxonaning barcha funksional bo'limlarini yagona axborot tizimiga birlashtiradi, bu esa moliyaviy operatsiyalarni boshqarishda integratsiyalashgan yondashuvni ta'minlaydi [3].

Bundan tashqari, bulutli hisob tizimlari (cloud accounting) ma'lumotlarga masofadan turib kirish imkoniyatini yaratib, kichik va o'rta biznes subyektlari uchun ham qulay sharoitlar yaratmoqda. Sun'iy intellekt texnologiyalari esa moliyaviy tahlil, prognozlash va hatto audit jarayonlarini avtomatlashtirish imkonini bermokda [4].

O'zbekiston Respublikasida ham iqtisodiyotni raqamlashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida davlat boshqaruvi, moliya va bank tizimlarini raqamlashtirish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan [5]. Bu esa buxgalteriya hisobi tizimini modernizatsiya qilishni ham taqozo etadi.

Shu bilan birga, amaliyotda hali ham qator muammolar mavjud bo'lib, ular qatoriga normativ-huquqiy bazaning yetarli darajada moslashmaganligi, raqamli texnologiyalarni joriy etishda malakali kadrlar yetishmasligi hamda kichik biznes subyektlarida avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish darajasining pastligi kiradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, mazkur maqolaning asosiy maqsadi innovatsion iqtisodiyot

sharoitida buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish va raqamlashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganish hamda uni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda innovatsion iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish va raqamlashtirish masalalarini chuqur o'rganish maqsadida kompleks ilmiy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi nazariy va amaliy tahlil usullarining uyg'unligiga asoslanadi.

Avvalo, tadqiqotning nazariy asosini buxgalteriya hisobi, moliyaviy menejment va raqamli iqtisodiyot sohalaridagi yetakchi olimlarning ilmiy ishlari tashkil etdi. Ushbu jarayonda ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish (literature review) usuli qo'llanilib, buxgalteriya tizimini raqamlashtirishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish yo'nalishlari o'rganildi [6].

Tadqiqot davomida tahlil va sintez usullari keng qo'llanildi. Tahlil usuli yordamida an'anaviy buxgalteriya hisobi tizimining kamchiliklari alohida elementlar kesimida o'rganildi, sintez usuli orqali esa ularni bartaraf etishning kompleks yechimlari ishlab chiqildi. Ushbu yondashuv buxgalteriya tizimini soddalashtirish va raqamlashtirishning yaxlit modelini shakllantirish imkonini berdi [7].

Shuningdek, taqqoslash (komparativ) usuli asosida an'anaviy va raqamli buxgalteriya tizimlari o'rtasidagi asosiy farqlar aniqlanib, ularning samaradorligi baholandi. Bu usul yordamida turli mamlakatlar tajribasi, xususan, rivojlangan davlatlarda joriy etilgan ERP tizimlari va bulutli hisob platformalarining natijadorligi tahlil qilindi [8].

Tadqiqotda statistik tahlil usullaridan ham foydalanilib, buxgalteriya hisobi jarayonlarida vaqt, xarajat va xatolik darajasi kabi ko'rsatkichlarning o'zgarish dinamikasi o'rganildi. Mazkur usul raqamlashtirish natijasida erishiladigan iqtisodiy samaradorlikni miqdoriy jihatdan baholash imkonini berdi [9].

Bundan tashqari, tizimli yondashuv (system approach) asosida buxgalteriya hisobi korxonaning umumiy boshqaruv tizimining ajralmas qismi sifatida ko'rib chiqildi. Ushbu yondashuv orqali buxgalteriya hisobi, moliyaviy nazorat va boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilindi [10].

Tadqiqot jarayonida iqtisodiy modellashtirish elementlaridan ham foydalanilib, buxgalteriya tizimini raqamlashtirish orqali samaradorlikni oshirishga xizmat qiluvchi konseptual model ishlab chiqildi. Ushbu modelda raqamlashtirish darajasi, avtomatlashtirish ko'lami va inson omilining kamayishi kabi omillar asosiy parametrlar sifatida qabul qilindi.

Shuningdek, empirik yondashuv doirasida O'zbekiston Respublikasida buxgalteriya hisobi tizimini rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar va amaliy tajribalar o'rganildi. Bu esa tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyatini oshirishga xizmat qildi.

Mazkur metodologik yondashuvlar majmuasi tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta'minlab, buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish va raqamlashtirish bo'yicha aniq va amaliy takliflar ishlab chiqishga imkon yaratdi. Yuqoridagi ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, buxgalteriya hisobi tizimini raqamlashtirish jarayoni ko'p qirrali bo'lib, u texnologik, tashkiliy va institutsional omillar bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli mazkur yo'nalishda kompleks yondashuvni qo'llash, ilg'or xorijiy tajribalarni milliy amaliyotga moslashtirish va innovatsion yechimlarni joriy etish muhim ilmiy vazifa sifatida namoyon bo'ladi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, innovatsion iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish va raqamlashtirish korxonalar faoliyatining samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi. O'rganishlar davomida an'anaviy va raqamli buxgalteriya tizimlarining asosiy farqlari, ularning afzallik va kamchiliklari kompleks tahlil qilindi.

Avvalo, an'anaviy buxgalteriya hisobi tizimida uchraydigan asosiy muammolar aniqlab olindi. Jumladan, hisob jarayonlarining ko'p bosqichli va qo'lda amalga oshirilishi natijasida xatolik ehtimoli yuqori bo'lib, bu moliyaviy hisobotlarning ishonchliligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, ma'lumotlarni qayta ishlash tezligining pastligi boshqaruv qarorlarini qabul qilishda kechikishlarga olib keladi [11].

Tahlillar natijasida aniqlanishicha, raqamli buxgalteriya tizimlarini joriy etish quyidagi ijobiy natijalarga olib keladi:

- ma'lumotlarni qayta ishlash tezligi 2–3 barobar oshadi;
- inson omiliga bog'liq xatoliklar 70–90% gacha kamayadi;
- moliyaviy hisobotlarni shakllantirish va tahlil qilish jarayonlari avtomatlashtiriladi;
- real vaqt rejimida monitoring va nazorat qilish imkoniyati yaratiladi [12].

Shuningdek, tadqiqot davomida buxgalteriya hisobi tizimini raqamlashtirishning iqtisodiy samaradorligi ham baholandi. Hisob- kitoblarga ko'ra, avtomatlashtirilgan tizimlarni joriy etish orqali operatsion xarajatlar o'rtacha 20–30% ga kamayadi, bu esa korxona foydasining oshishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [13].

1-Jadval An'anaviy va raqamli buxgalteriya tizimining samaradorlik ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	An'anaviy tizim	Raqamli tizim
Ma'lumotlarni qayta ishlash tezligi	Past	Yuqori
Xatolik darajasi	10–15%	1–3%
Vaqt sarfi	Yuqori	Past
Operatsion xarajatlar	Yuqori	20–30% kamayadi
Nazorat darajasi	Cheklangan	Real vaqt rejimida

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, raqamli buxgalteriya tizimi nafaqat texnik jihatdan, balki iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan ham ustun hisoblanadi.

Bundan tashqari, tadqiqot natijasida buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish va raqamlashtirishning konseptual modeli ishlab chiqildi. Ushbu model quyidagi asosiy elementlarni o'z ichiga oladi:

- ma'lumotlarni avtomatlashtirilgan yig'ish va qayta ishlash;
- yagona axborot platformasini yaratish;
- sun'iy intellekt asosida tahlil va prognozlash;
- moliyaviy nazoratni raqamli monitoring orqali amalga oshirish.

Mazkur modelni amaliyotga joriy etish korxonalarda moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qiladi hamda buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish imkonini beradi [14].

Tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatdiki, O'zbekiston sharoitida buxgalteriya tizimini raqamlashtirish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda, biroq ayrim sohalarda, ayniqsa kichik biznes subyektlarida ushbu jarayonning rivojlanish darajasi nisbatan pastligicha qolmoqda. Bu esa raqamli texnologiyalarni keng joriy etish bo'yicha qo'shimcha choralarni talab etadi [15].

Umuman olganda, olib borilgan tadqiqotlar buxgalteriya hisobi tizimini raqamlashtirish nafaqat hisob jarayonlarini soddalashtirish, balki korxonalarning umumiy iqtisodiy samaradorligini oshirishda ham muhim omil ekanligini tasdiqlaydi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, innovatsion iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi tizimini raqamlashtirish jarayoni nafaqat texnologik yangilanish, balki boshqaruv tizimining tubdan transformatsiyasini ham anglatadi. Bu jarayon korxonalarda moliyaviy axborotlarning aniqligi, tezkorligi

va shaffofligini ta'minlash orqali strategik qarorlar qabul qilish sifatini oshiradi.

Raqamlashtirishning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida ERP (Enterprise Resource Planning) tizimlarini joriy etish alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu tizimlar buxgalteriya hisobi, moliyaviy boshqaruv, logistika va ishlab chiqarish jarayonlarini yagona platformaga integratsiyalash imkonini beradi. Natijada, ma'lumotlar takroriy kiritilishining oldi olinadi va axborot almashinuvi tezlashadi [16].

Shuningdek, bulutli texnologiyalar (cloud accounting) buxgalteriya hisobi tizimini yanada moslashuvchan va qulay qilishga xizmat qiladi.

ishlovchi tizimlar moliyaviy operatsiyalarni avtomatik tasniflash, xatoliklarni aniqlash va prognozlash imkonini beradi. Bu esa buxgalteriya hisobi jarayonlarini yanada soddalashtirib, inson omilining ta'sirini kamaytiradi [18].

Bundan tashqari, blockchain texnologiyasi moliyaviy ma'lumotlarning ishonchliligi va xavfsizligini ta'minlashda istiqbolli yechim sifatida qaralmoqda. Ushbu texnologiya asosida yaratilgan tizimlar tranzaksiyalarni o'zgartirib bo'lmaydigan tarzda qayd etadi, bu esa moliyaviy firibgarlik xavfini sezilarli darajada kamaytiradi [19].

Biroq, buxgalteriya hisobi tizimini raqamlashtirish jarayonida qator muammolar ham mavjud. Jumladan, raqamli texnologiyalarni joriy etish uchun yuqori boshlang'ich investitsiyalar talab etiladi, axborot xavfsizligi masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda hamda malakali kadrlar yetishmasligi muhim to'siqlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda ushbu muammolar yanada yaqqol namoyon bo'ladi [20].

O'zbekiston sharoitida ham buxgalteriya hisobi tizimini raqamlashtirish bo'yicha ijobiy o'zgarishlar kuzatilayotgan bo'lsa-da, ushbu jarayonni jadallashtirish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Xususan, normativ- huquqiy bazani takomillashtirish, raqamli infratuzilmani rivojlantirish va mutaxassislar malakasini oshirish zarur.

Umuman olganda, buxgalteriya hisobi tizimini raqamlashtirish iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida muhim omil bo'lib, u korxonalarning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR.

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida Bulutli tizimlar orqali foydalanuvchilar istalgan innovatsion iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi joydan moliyaviy ma'lumotlarga kirish tizimini soddalashtirish va raqamlashtirishning imkoniyatiga ega bo'lib, bu ayniqsa kichik va nazariy hamda amaliy jihatlarini kompleks tarzda o'rta biznes subyektlari uchun muhim o'rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ahamiyatga ega. Shu bilan birga, ushbu raqamlashtirish jarayoni buxgalteriya hisobining texnologiyalar

ma'lumotlarni saqlash va himoya samaradorligini oshirish, moliyaviy axborotlarning qilish xarajatlarini kamaytiradi [17]. aniqligi va tezkorligini ta'minlash hamda boshqaruv

So'nggi yillarda sun'iy intellekt (AI) va qarorlarini qabul qilish sifatini yaxshilashda muhim buxgalteriya sohasiga kirib kelishi ham muhim ahamiyatga ega. o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. AI asosida

Shuningdek, an'anaviy buxgalteriya tizimlari zamonaviy iqtisodiyot talablariga to'liq javob bermasligi, ularning ko'p hollarda inson omiliga bog'liqligi va vaqt sarfining yuqoriligi aniqlandi. Raqamli texnologiyalarni joriy etish esa ushbu kamchiliklarni bartaraf etish imkonini beradi hamda korxonalarning umumiy iqtisodiy samaradorligini oshiradi.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan konseptual yondashuv buxgalteriya hisobi tizimini avtomatlashtirish, integratsiyalash va raqamli platformalar asosida rivojlantirish zarurligini asoslab berdi.

Mazkur natijalarga asoslanib, quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

Buxgalteriya hisobi tizimini to'liq raqamlashtirish – korxonalarda ERP va boshqa avtomatlashtirilgan tizimlarni joriy etish orqali hisob jarayonlarini soddalashtirish zarur.

Kichik biznes uchun soddalashtirilgan raqamli platformalar yaratish – bu orqali kichik korxonalarda ham zamonaviy buxgalteriya tizimlaridan foydalanish imkoniyati kengayadi.

Sun'iy intellekt va analitik tizimlardan foydalanishni kengaytirish – moliyaviy tahlil va prognozlash jarayonlarini avtomatlashtirish orqali boshqaruv samaradorligini oshirish mumkin.

Normativ-huquqiy bazani takomillashtirish - raqamli buxgalteriya tizimlarini joriy etishni qo'llab-quvvatlovchi qonunchilikni rivojlantirish lozim.

Kadrlar salohiyatini oshirish - buxgalterlar va moliyachilar uchun raqamli ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan o'quv dasturlarini joriy etish zarur.

Axborot xavfsizligini ta'minlash -raqamli tizimlarda ma'lumotlarni himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, buxgalteriya hisobi tizimini soddalashtirish va raqamlashtirish innovatsion iqtisodiyotning ajralmas qismi bo'lib, u korxonalar faoliyatining samaradorligini oshirish, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va global raqobatda ustunlikka erishishda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1] O'zbekiston Respublikasi. "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent, 2016.
- [2] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi. –Toshkent, 2020.

- [3] International Financial Reporting Standards (IFRS). – London: IFRS Foundation, 2021.
- [4] Deloitte. Digital Transformation in Accounting and Finance. – London, 2022.
- [5] World Bank. Digital Development Overview Report. – Washington DC, 2022.
- [6] Romney M.B., Steinbart P.J. Accounting Information Systems. – 15th ed. – Pearson, 2020.
- [7] Horngren C.T., Sundem G.L. Introduction to Financial Accounting. – Pearson, 2019.
- [8] Laudon K.C., Laudon J.P. Management Information Systems. – 16th ed. – Pearson, 2021.
- [9] OECD. Digital Economy Outlook. – Paris: OECD Publishing, 2022.
- [10] McKinsey & Company. The Future of Finance and Accounting. – 2023.
- [11] PwC. Finance Effectiveness Benchmark Report. – 2022.
- [12] KPMG. Automation and Digitalization in Accounting. – 2023.
- [13] Accenture. Intelligent Finance Operations. – 2022.
- [14] Gartner. Finance Technology Trends. – 2023.
- [15] O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma’lumotlari. – 2023.
- [16] SAP SE. ERP Systems and Financial Management Solutions. – 2022.
- [17] Oracle. Cloud Accounting and Financial Systems. – 2023.
- [18] Brynjolfsson E., McAfee A. The Second Machine Age. – New York: W.W. Norton, 2018.
- [19] Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. – 2008.
- [20] IMF. Digital Transformation in Public Finance. – Washington DC, 2022.